

Hoppets hamn

"Hoppets hamn" är en dokumentärfilm om hur tre flyktingar från de nazistiska koncentrationslägren tas omhand i en svensk räddningsinsats och förs till Malmö. Parallellt berättas om femtonårige Stig från Malmö som deltog som hjälparbetare.

Då de tre flyktingarna anländer till Sverige år 1945 är en nyfödd, de andra 10 och 19 år. I nyinspelade intervjuer berättar de om sina erfarenheter. Filmen utgår från deras perspektiv och erbjuder ett intimt och känsloladdat möte.

Rekommenderad för åk 9 & gymnasiet

EN FILMHANDLEDNING AV
KLAS VIKLUND

Handling

Textskyltar: "Mot slutet av andra världskriget kom tusentals överlevare från de tyska koncentrationslägren till det neutrala Sverige. De hämtades i Tyskland av det svenska Röda Korset och fördes till den fridfulla hamnstaden Malmö - och där började livet igen."

En båt anländer Malmö hamn den 28 april 1945. Dokumentära svartvita bilder visar människor som räddats från de tyska koncentrationslägren och tas emot i Malmö. En kvinnoröst reflekterar kring bilderna. Kvinnan som talar

ser plötsligt sin mamma i bild. Sedan upptäcker hon sig själv som barn bland de nakna kvinnorna som blir avlusade.

Kvinnan som berättar är Irene Krausz-Fainman. Hon har som barn tillbringat tre år i koncentrationsläger. Hon bor numera i Johannesburg i Sydafrika. Hon berättar om den vänlighet hon mötte i Malmö och det överflöd av kläder som hon och hennes mamma fick välja bland. De togs till Malmö museum där de inkvarteras bland konst och uppstoppade djur. "Det var imponerande", berättar Irene.

På en strand utanför Malmö joggar Stig Kinnhagen (tidigare Peterson). Han berättar hur han som femtonåring imponerades av de tyska soldaterna i de journalfilmer från tyska Ufa som visades på biograferna. Men allt kom att förändras. I mars 1945 rullade en busskaravan in i Malmö med Röda Korsets emblem. Dagen efter var de målade i vitt för att åka vidare till Tyskland. Svenska Röda Korset hade fått tillåtelse att hämta fångar från koncentrationslägren i Tyskland. Det blev en chock när bussarna återvände med de överlevande.

Eftersom Stig var medlem i Ungdomens Röda Kors var det självklart för honom att hjälpa till. Han fick i uppgift att avlusa bussarna sedan flyktingarna gått av båtarna. Han fick gå till nedre däck och plocka upp pottor: "Där låg rena benrangel. Samtidigt såg man tacksamheten i deras blickar."

"April 1945. Flera turer om dagen går färjan för att

hämta nya laster av frigivna fångar. 15 000 människor av olika nationaliteter får man nu föra över till Sverige", förklarar speakerrösten till journalfilmsbilder som visar hur utmärglade människor i lump och trasor anländer till hamnen i Malmö.

Irene Krausz-Fainman berättar att hennes far sändes till Buchenwald. Hennes mor, bror och hon själv sändes till Ravensbrück, ett läger för kvinnor och barn. Hon berättar hur hennes mamma höll för hennes ögon för att hon skulle slippa se allt hemskt som hände i lägret. Mamman berättade historier och återgav dikter för att få henne att tänka på annat.

I svartvita bilder skildras hur en båt med flyktingar anländer till Malmö med de vita bussarna. Mammor med barn kliver av båten. En kvinnoröst kommenterar bilderna: "Jag trodde inte att det var så många barn som kom." Plötsligt känner kvinnan som talar igen sin mamma som kommer gående med ett nyfött barn insvept i en filt. Det är hon själv som är barnet i filten.

Kvinnan som berättar är Ewa Kabacinska Jansson. Hon föddes i lägret Ravensbrück 1945. Idag bor hon i Ystad. Hon berättar hur de vita bussarna under resan utsattes för ett flyganfall av de allierade som trodde att bussarna var tyska. Resenärerna fick fly ut i skogen där hon i tumultet kom ifrån sin orkeslösa mamma som krypande fick leta upp sitt barn.

Ett autentiskt foto visar hur Ewa och hennes mamma Joanna befinner sig på sjukhus i Sverige i maj 1945. Ewa hade fått TBC i lägret, så när hennes mamma blev frisk skildes de åt och Ewa fick stanna kvar på sjukhus.

Ett utdrag ur en journalfilm visar hur svårt sjuka förs till behandlig och isoleras på sjukhus. Speakerrösten förklarar: "Här är vi vid Malmö stads hälsovårdsnämnds anstalt. Under besöket vid sanitetsanstalten så såg vi en bild av oändligt lidande och djupaste misär. Se på denna gamla dam, se på de skor som hon fått släpa sig fram på. Se på hennes paltor, hennes avmagrade kropp. Detta skulle alltså återstå för henne att uppleva." Kvinnan tas om hand, kläs av och avlusas.

Sekvensen följs av bilder som visar nakna män som

muskar och blir rakade på kroppen i ett flyktingläger i Lund.

Stig Kinnhagen berättar hur han arbetade som vakt vid skolor där de sjukaste flyktingarna var satta i karantän. Han blev god vän med Joe Rosenberg från Polen som han under en tid brevväxlade med. Stig läser ur ett av breven som är skrivet på tyska: "Jag är så glad att vara i Sverige. Svenskarna är det bästa folket i Europa."

Speakerrösten i en journalfilm kommenterar bilder från en flyktingförläggning: "Vad vi hittills sett fyller oss med kall förbittring som inte bara riktar sig mot dem som åstadkommit allt detta sanslösa lidande. Den gäller också dem, som likt strutsen, sticker huvudet i marken och nekar att se och höra de många vittnesmålen."

Bilder från en privat smalfilm visar i ett kort klipp hur Ewa Kabacinska Jansson gifter sig med sin man Leif. Det följs av smalfilmsbilder som visar Ewa tillsammans med sin första son samt bilder av hur hennes mamma hälsar på i familjens villa.

Ewa berättar att hon var tre år när hon återförenades med sin mamma efter den långa sjukhusvistelsen. Då får hon veta att hon har en lillasyster och en pappa. Familjen flyttar till Västerås, men mamman vill egentligen tillbaka till Polen och det liv hon en gång har haft där.

Irene Krausz-Fainman berättar att hennes mamma aldrig ville återvända till Holland, eftersom alla vänner var borta. Mamman sa: "Jag vill inte se tillbaka, jag vill se framåt." Därav flytten till Sydafrika. Irene berättar om sina återkommande mardrömmar om tiden i lägret.

Ewa Kabacinska Jansson har under sin uppväxt haft många frågor kring sin bakgrund. Men mamman har inte velat berätta. "Pappa är nog inte min riktiga pappa." Ewa har senare fått veta att pappan hette Jozef och var polis. I samband med upproret i Warszawa i september 1944 kom tyska SS-trupper och förde bort Ewas mamma och Jozef. De sågs aldrig mer.

I Minneapolis, USA, bor Joe Rozenberg som suttit i koncentrationslägret Ahlem i Hannover. Den 10 april 1945 hade tyskarna övergivit lägret och fångarna låg döende. De räddades av amerikanska soldater. En stillbild visar en

grupp män i lägret. Joe är med på bilden.

Joe berättar att han under en tid stannade i Tyskland för att leta efter sina systrar. I Bergen-Belsen får han kontakt med en man som har en lista där det framgår var en av hans systrar finns. Av systemen får Joe veta att den övriga familjen är död. Han är 19 år gammal - men känner sig som ett litet barn.

Joe blir erbjuden av svenska Röda Korset att resa till Sverige. Vid ankomsten till Malmö får Joe kontakt med en fyra år yngre svensk soldat, Stig Peterson (senare Kinnhagen), som blir hans vän och som introducerar honom för sin svenska familj. Att möta ett normalt familjeliv var en stor upplevelse, förklarar Joe Rozenberg. Det blev en livsuppgift för honom att bilda en egen familj och skapa en framtid.

Irene Krausz-Fainman sitter i sin bil och lyssnar på en ljudupptagning där hennes mamma Rachel redogör för sina minnen från koncentrationslägret Rawensbruck. Inspelningen är gjord 1985 av Irens äldste son, en av de få personer som mamman anförtrorde sig till.

Ewa Kabacinska Jansson och hennes man Leif besöker Warszawa i Polen. Ewa har fått veta sin pappas efternamn och kan nu söka efter släktingar. Det visar sig att hennes pappa, Jozef Danielik, dog i lägret Flossenbürg den 24 februari 1945.

Joe Rozenberg tar hand om sin fru Rose som har Alzheimers sjukdom och som bor på ett vårdhem i Minneapolis. Han berättar att de möttes på en flyktingföreläsning i skånska Mölle.

Hemma hos Irene Krausz-Fainman i Johannesburg pågår en familjemiddag. Irene berättar om glädjen över sin dotter Nadine som hon fick 1971. Dottern är namngiven efter Nadine Hwang, en kinesisk kvinna som Irens mamma träffat i lägret och som hjälpt Irene och hennes mamma att komma ombord på de vita bussarna. Som tack bad Nadine Hwang, att om de skulle överleva kriget, och om det skulle bli ett barnbarn, så skulle det barnbarnet bära hennes namn.

Malmö 2010. Diplomaten Jan Eliasson föreläser på Malmö museum. Han talar om de vita bussarna, om öppenhet och tolerans och om Malmö som en av Sveriges mest mångkulturella städer.

Bland föreläsarna finns också Bo Fröberg som berättar att hans mamma, Gertrud Fröberg, varit Röda Kors-syster men att hon gick bort på grund av fläcktyfus. Anledningen var att hon tog hand om svårt smittade flyktingar som kom till Malmö med båt den 11 maj 1945. Båten var tysk och hette Homberg av Duisburg-Ruhrort. Den var lastad med 2 000 fångar som skulle avrättas till sjöss. Båten hade varit ute en vecka, utan mat och vatten. Ombord låg folk i drivor, döda och döende. Sonen Bo läser ett kondoleansbrev till hans pappa, undertecknat av femton polska flyktingar som Gertrud räddade och som i brevet tackar för Gertruds självuppgiffrande insats.

Textskyltar: "Nära 30 000 överlevare från koncentrationslägren kom till Sverige 1945. 15 000 av dem räddades av det svenska Röda Korset och de vita bussarna. Omkring 8 000 av överlevarna stannade kvar i Sverige för att starta ett nytt liv här."

Det ringer i en telefon. Det är Joe som ringer från Minneapolis till sin vän Stig i Malmö. De jämför antalet barnbarn. De säger båda att de saknar varandra.

Ett nytt liv

De överlevande vi möter i filmen har utsatts för ett omänskligt lidande. De har trots det, och kanske via omhändertagandet i Malmö, kunnat börja ett nytt liv. I arkivmaterialet möter vi dem som barn; en nyfödd, de båda andra 10 och 19 år. Men det är inte barnen som berättar. Trots det går det att ana känslan av att som ung få en fristad i Malmö.

Tioåriga Irene Krausz-Fainman skrattar då sköterskan tar hennes hand efter avlusningen och hon poserar stolt med sina nya dockor. Den vuxne Joe Rozenberg lyckas förmedla desperationen i att som 19-åring ha förlorat sina anhöriga och glädjen över att få möta Stig och hans familj. Ewa Kabacinska Jansson är en vecka gammal när hon kommer till Malmö men det finns en smärta i hennes röst då hon som vuxen berättar om hur hon skiljs från sin mamma på grund av behandlingen mot TBC.

Att komma till Malmö var bara ett litet steg på vägen mot ett nytt liv. I filmen möter vi huvudpersonerna som trygga vuxna. De har varit i helvetet men lyckats återerövra ett liv och skapa familjer som de värnar mer än något annat. Filmen slutar med att Joe ringer upp Stig och frågar hur många barnbarn han har. Stig har tre. Joe har åtta. "Då är du bäst", säger Stig lite skämtsamt. Som om det var frågan om en tävling.

Det är värt att notera att det är den här typen av berättelser från Förintelsens offer som oftast ges plats i offentligheten. Det finns naturligtvis också andra berättelser om människor som inte orkat gå vidare, som därför inte blir berättade.

Det finns ett mörkt stråk även i överlevarnas liv där Irene Krausz-Fainman talar om sina mardrömmar och Ewa Kabacinska Jansson om sökandet efter en pappa. Båda kvinnorna vittnar om sina mödrars tystnad kring händelserna. Men de har lyckats bearbeta och övervinna detta.

På 1970-talet började den israeliske sociologen Aaron Antonovsky studera hur judiska kvinnor, som överlevt koncentrationslägren, trots alla umbäranden förmått bevara sin hälsa och sin livsvilja. Han identifierade tre komponenter som skapar den "känsla av sammanhang" som är nödvändig för en individs överlevnad. Han menade att det som sker i och utanför individen måste vara begripligt, hanterbart och meningsfullt.

Ofta uppfylls dessa kriterier i förtroendefulla möten med andra människor. Men det kan också ske genom att individen själv skapar nödvändiga ritualer. Men om så inte sker kan det uppstå tillstånd av depression, uppgivenhet och stress.

- Försök att utifrån filmen identifiera några av de faktorer som karaktäriserar livssituationen för ett barn på flykt, till exempel förlust av familj, risk att bli utnyttjad osv.

- Diskutera de tre flyktingödena i filmen. Vad kan det vara som gör att personerna inte betraktar sig själva som passiva offer, utan att de trots alla umbäranden orkat börja om?

- Den unge Stig i filmen tvekar inte att ta kontakt med Joe. Vad är det som gör Stig trygg och nyfiken i sitt möte

med Joe? Vilka faktorer föder hat mot invandrare eller flyktingar?

Händelsen och historien

"Hoppets hamn" låter publiken komma nära människor som har en relation till räddningsaktionen med de vita bussarna. Men berättelsen är hårt avgränsad. Själva händelsen är dock en del av ett större historiskt sammanhang. Det finns därför anledning att uppmärksamma några aspekter som ligger utanför ramen för filmen.

En aspekt är Förintelsen. Huvudpersonerna har varit fångar i de tyska koncentrationslägren som nazisterna upprättade under andra världskriget, men filmen berättar inget om nazisternas politik eller den människosyn som låg bakom förintelsen av judar och förföljelse av handikappade, zigenare, homosexuella, Jehovas vittnen och oliktänkande. Det är både en styrka och en svaghet i filmen att huvudpersonernas identitet inte problematiseras. De är människor, vilka som helst. Men de har samtidigt pekats ut som tillhörande en icke önskvärd grupp och filmen kräver därför vissa förkunskaper för att åskådaren inte ska fråga: Varför var de i läger? Varför är de på flykt?

Det första lägret inrättades i Dachau, efter nazisternas maktövertagande 1933, och användes främst för politiska motståndare. Samtidigt påbörjades tvångssteriliseringar av mentalt handikappade. Efter andra världskrigets utbrott växte lägersystemet lavinartat. I städerna skapades särskilda getton för att avskilja den judiska befolkningen. År 1939 inrättades särskilda dödsanstalter för handikappade. År 1942 öppnar det första stationära utrotningslägret i Belzec i Polen. Ibland finns en okunskap om skillnaden mellan koncentrationsläger och utrotningsläger. Människor dog i koncentrationsläger, men det fanns sex utrotningsläger: Chelmno, Belzec, Sobibor, Treblinka, Majdanek och Auschwitz-Birkenau.

Hitlers och nazisternas ambition var att med social ingenjörskonst skapa ett harmoniskt och "rasrent" samhälle där de avvikande rensats ut. Det bör påpekas att en liknande samhällssyn också präglade den svenska politiken under 1900-talet. Ett exempel är de tvångssteriliser-

ingar som genomfördes på 60 000 personer mellan 1935 och 1975. Ett annat exempel är inrättandet av Statens institut för rasbiologi i Uppsala år 1922. Ett tredje exempel är den svenska regeringens metodiska diskriminering av samerna under en stor del av 1900-talet.

Ytterligare en aspekt som rör filmens kontext är Sveriges politik under andra världskriget. På den textskylt som inleder filmen talas om "det neutrala Sverige". Men vad innebar i verkligheten denna neutralitet?

Den svenska samlingsregeringen ville till varje pris hålla Sverige utanför kriget. För att behålla sina goda relationer med Tyskland valde regeringen därför att aldrig uttala sig om förföljelserna av bland annat judarna, vilket ansågs vara en tysk inre angelägenhet. En särskild myndighet tillsattes 1940 med uppgift att informera pressen om vad som var lämpligt och olämpligt att skriva för att inte reta upp nazistregimen. Dessa påbud kom att kallas "de grå lapparna".

Som framgår i "Hoppets hamn" visade svenska biografier okritiskt tyska propagandafilmer från Ufa med svensk speakerröst. Sverige deltog på det sättet aktivt i propagandakriget genom att lyfta fram tyskarnas frammarsch.

Sverige var under lång tid mycket restriktivt när det gällde att ta emot judiska flyktingar. Sverige genomdrev tillsammans med Schweiz att Tyskland skulle stämpla de tyska judarnas pass med ett rött "J" så att svenska myndigheter skulle kunna stoppa flyktingarna vid gränsen. 1938 fick den svenska gränsbevakningen hemliga instruktioner om att avvisa alla judar som försökte komma in i landet.

För att hålla sig väl med Tyskland lät den svenska samlingsregeringen ett stort antal tyska förband resa genom Sverige på väg till och från sina uppdrag i Norge och Finland. Först när tyskarnas krigslycka vände, kring 1942-43, började Sverige officiellt hjälpa judar från bland annat Norge. Då stoppades också den tyska transiteringstrafiken. Över två miljoner tyska soldater hade då passerat genom Sverige.

Den tredje aspekten rör de komplexa omständigheterna kring actionen med de vita bussarna. Den svenska regeringen hade tidigare förhandlat om frigivning av enstaka

personer. Men vid krigsslutet tog norska och danska intressenter, tillsammans med några internationella organisationer, initiativ till en större aktion. Också SS-ledaren Heinrich Himmler, som vid krigets slut förstod att han måste skapa nya allianser, hade ett intresse av insatsen. Himmlers massör, Felix Kersten, som hade uppehållstillstånd i Sverige, förhandlade med svenska myndigheter om en samverkan kring frigivning av fångar. Den svenske utrikesministern Christian Günther gav i uppdrag åt svenska Röda Korsets vice ordförande, Folke Bernadotte, att organisera räddningsaktionen med de vita bussarna.

Utrustning och frivilliga kom till största delen från försvarsmakten. Officiellt handlade det om 250 personer och 75 fordon, men i realiteten blev insatsen mer omfattande. Huvudansvaret för mottagandet i Malmö låg på länsstyrelsen och civilförsvaret, men många frivilligorganisationer deltog. Runt om i Skåne öppnades 23 förläggningar med 11 700 sängplatser.

Den aktion som i svensk historia framstått som en heroisk insats har dessvärre också en mörk baksida. Nazisterna krävde att bussarna först skulle användas för transporter av fångar som de önskade likvidera. Den 27-29 mars 1945 var de svenska hjälparbetarna involverade i två fångtransporter mellan olika koncentrationsläger. I varje buss medföljde två SS-vakter. Totalt "avlägsnades" 2 000 sjuka och döende franska, ryska och polska fångar från koncentrationslägret Neuengamme.

Detta väcker en viktig principiell fråga om hjälparbetets förutsättningar, eftersom humanitära aktioner ofta är beroende av maktfullkomliga härskare med andra värderingar än hjälparna.

De vita bussarna hade regeringens uppdrag att framför allt rädda skandinaviska medborgare eller skandinaviska personer med utländskt medborgarskap. I en sammanställning som Röda Korset publicerat år 2000 anges att 15 345 personer räddades med de vita bussarna, varav hälft

ten skandinaver. I den forskning som Klas Åmark publicerat år 2011 visar han att cirka 20 000 personer räddades av de vita bussarna.

- Diskutera var historien om de vita bussarna egentligen börjar och slutar. Vad krävs för att en berättelse om ett historiskt förflutet ska kännas avslutad? Vad behöver man veta när man ser "Hoppets hamn"? Vilka förkunskaper bör man ha?
- Fundera över Sveriges politik under andra världskriget och vad den svenska "neutraliteten" stod för. Har Sverige någon skuld? Vad var orsaken till att flyktningpolitiken förändrades?
- Hjälppaktionen med de vita bussarna innebar att hjälpstyrkan också tvingades medverka till nazisternas förflyttningar av oönskade fångar. Var det ett nödvändigt ont i en situation som Sverige inte kunde styra över? Hur stora eftergifter kan hjälparna acceptera för att fullfölja sitt "uppdrag"?

Dokumentärfilmens form

Filmen "Hoppets hamn" är en dokumentärfilm där filmskaparna berättar om verkliga personer och verkliga händelser. En vanlig uppfattning är att dokumentärfilmen skulle vara mer "sann" än annan film därför att den utgår från verkliga personer och situationer, medan den så kallade spelfilmen är tillrättalagd och dramatiserad med hjälp av skådespelare. I själva verket har också dokumentärfilmaren valt ut, satt samman och rekonstruerat händelser och situationer för att "skapa" den verklighet som han eller hon vill visa.

"Hoppets hamn" låter publiken komma mycket nära de medverkande personerna. Här finns inget mellanled i form av en allvetande speaker, utan det är de medverkande själva som berättar, med stöd av bortklippa instruktioner eller intervjufrågor. Arkivmaterialet blir ett titthål in i det

förflutna, så som händelserna dokumenterades och beskrevs då.

I ett klipp ur en journalfilm beskrivs uppvaknandet i Malmö 1945: "Mycket har hänt medan staden och människorna sov. Långsamt och tvekanse lösgör sig staden ur drömmen."

Vid något tillfälle används ljudupptagningar från en radiointervju. Också musiken hjälper till att berätta genom att förstärka känslotillstånd och skapa kontinuitet i det collage av bilder som filmen består av.

Filmen är sammansatt av arkivmaterial från andra världskrigets Tyskland och från flyktmottagandet i Malmö. Filmen möjliggjordes av att regissören Magnus Gertten upptäckte ett 40 minuter filmat material i Sveriges Televisions arkiv som beskriver mottagandet i Malmö. Några inslag i det som kan uppfattas som arkivmaterial är i efterhand digitalt skapade konstruktioner, till exempel Stigs biografbesök och bilden av Stig framför skylten där det står "Karantän". I båda fallen rör det sig om montage baserat på flera olika bilder.

Filmen rymmer utdrag ur smalfilmer som de medverkande själva tagit och stillbilder ur familjealbum. Också några av dessa bilder har uppenbart bearbetats. Den svartvita stillbilden av Joe och Rose, där de vänder sig en aning mot varandra, är animerad utifrån två olika stillbilder. Det är romantiskt snarare än manipulativt.

Det nyinspelade materialet består av intervjuer med de medverkande. Det är intressant att se hur dessa intervjuer är fotograferade. Det är inte alltid personernas ansikten visas i traditionella närbilder, utan ofta får vi enbart se en del av ansiktet eller skymta dem från sidan. Vi får visuellt och innehållsmässigt möta en del av person och deras liv.

Beskrivningen av personerna i filmen förstärks genom användningen av så kallade inklippsbilder, bilder som används för att täcka upp om annat bildmaterial saknas men också för att förstärka stämningar. Ett exempel är besöket hos Irene Krausz-Fainman i Johannesburg där hennes känslor inför barn och barnbarn kommer till uttryck då hon länge står och betraktar dem eller då åska och regn bryter ut när hon talar om svårigheterna i läget. Många inklippsbilder visar de medverkande i kontemplativa situationer där de tillsammans med filmens publik tycks meditera över

vad de varit med om. Detta blir särskilt tydligt då vi möter Ewa Kabacinska Jansson i katolska kyrkan i Malmö.

Det anslående med filmen är hur skickligt arkivmaterial från 1945 vävs ihop med nutida reflektioner från de personer som är med på arkivbilderna. Det vanliga är annars att den här typen av arkivmaterial med utsatta lägerfångar används som illustrationer åt en förklarande spekkerröst. Här träder några av dessa anonyma offer fram ur arkivmaterialet och berättar sin historia med sin egen röst.

Filmen innehåller många närgångna bilder av sargade fångar i koncentrationslägren, men också från flyktmottagandet i Malmö där vi får se nakna kvinnor och män bli avlusade. Det är en utmaning att finna en balans i vad som är lämpligt att visa. Övergreppen i koncentrationslägren måste självklart redovisas, men det handlar också om att låta människorna få behålla sin integritet och inte behandla dem som objekt.

- Fundera över filmens form. Filmen saknar en traditionell konflikt. Vad är det som gör att berättelsen ändå fungerar? Eller vad är det som saknas för att filmen ska engagera?

- Hur bör filmer som påstår sig vilja skildra verkligheten förhålla sig till iscensättningar och rekonstruktioner? När sätts filmens trovärdighet på spel?

- Hur bör fotografer och journalister närma sig människor som blivit offer för katastrofer, för att berätta om händelsen utan att exploatera eller kränka de drabbade personerna?

En film för vår tid?

"Hoppets hamn" är en skildring av en historisk händelse, men filmen och dess form refererar givetvis också till den tid i vilken filmen är gjord. Detta, hur vi använder det förflutna, brukar kallas för historiebruk. Historia, i en djupare mening, är inte bara att studera hur en händelse följer på en annan. Historia är också att skapa förståelse för hur samhällen och kulturer använder berättelser om det förflutna för att konstituera eller förstå sig själva.

Filmen utger sig inte för att ha ett annat ärende än att berätta om några av de flyktingar som togs emot i Malmö i slutet av andra världskriget. Filmen har en djupt rörande och hoppfull ton som handlar om mänskliga möten och om hur ett samhälle öppnar museer och skolor för att ta hand om drabbade.

Kanske kan filmen ses som ett symboldrama gjord för att berika och utmana vår tids flyktingdebatt? Filmen blir på det sättet en appell för fortsatt öppenhet, tolerans och medmänsklighet. Detta förstärks då diplomaten Jan Eliasson i filmens slut talar på en konferens och hoppfullt beskriver Malmö som en av Sveriges mest mångkulturella städer.

Också senare har svenska kommuner genomfört ett generöst flyktingmottagande. Ett exempel är Södertälje, som i samband med kriget i Irak 2003, ensam tagit emot fler flyktingar från Irak än USA och Kanada tillsammans. Detta har uppfattats som så sensationellt att kommunstyrelsens ordförande, Anders Lago, den 10 april 2008 inbjöds till USA:s kongress för att berätta om hur mottagandet av irakiska flyktingar påverkat Södertälje.

Utifrån de oroligheter som finns i världen idag driver många rika länder en politik som handlar om att göra insatser på plats genom att upprätta läger för flyktingar och med hjälp av utsända FN-soldater försöka skapa fred och trygghet för att på så sätt minska de desperata flyktingströmmarna.

Rätten att som flykting få asyl i ett EU-land har minskat och starka krafter arbetar för att stoppa flyktingströmmarna till Europa. Den så kallade Dublinförordningen från 2003 är en av unionens mest kontroversiella förordningar som gör det möjligt för medlemsstaterna att skicka tillbaka asylsökande till det första land i Europa de kom till. Många ensamkommande flyktingbarn har vittnat om vilken plågsam erfarenhet detta är och flera debattörer har påpekat att detta står i strid mot barnets bästa enligt FN:s konvention om barnets rättigheter.

Det har också uppstått en situation där utsatta människor söker sig till Europa illegalt och tvingas leva gömda och riskerar att exploateras för till exempel människohandel.

- Diskutera begreppet historiebruk och hur vi nationellt använder historiska händelser, både i forskning och i populärkulturen. Vilken roll spelar berättelsen om de vita bussarna?

- Påminn varandra om andra svenska hjälpinsatser under andra världskriget, till exempel Raoul Wallenbergs utfärdande av svenska skyddspass åt ungerska judar i Budapest 1944; smugglingen av norska judar över gränsen till Sverige; den svenska transporten av 60 flyktingbarn från Wien i februari 1939. Hur ser dagens flyktingpolitik ut? Vad sågs i debatten?

- Är Sverige fortfarande en Hoppets hamn och finns fortfarande personer som Stig och hans familj som generöst öppnar sitt hem? Hur kan segregering, främlingsfientlighet och intolerans bemötas? Vad är medborgarnas ansvar i flyktingfrågan?

Mer att läsa

Fler flyktingöden och fördjupad information om aktionen med de vita bussarna och mottagandet i Malmö finns i boken "Hoppets hamn" av Lars Åberg och Magnus Gertten (Roos & Tegnér, 2011).

Aaron Antonovskys teori om känsla av sammanhang beskrivs i boken "Hälsans mysterium" (Natur & Kultur, 1991).

Grundläggande information om Förintelsen finns i skriften "Om detta må ni berätta" av Stéphane Bruchfeld och Paul A Levine. Den femte upplagan har utökats med ett avsnitt om Sverige och Förintelsen (Forum för levande historia, 2009).

En kritisk granskning av Sveriges hållning under andra världskriget finns i "Heder och samvete" av Maria-Pia Boëthius (Ordfront, 1999).

Klas Åmark ger på nio sidor en översikt av aktionen med de vita bussarna i sin bok "Att bo granne med ondskan" (Albert Bonniers Förlag, 2011).

Aktionen med de vita bussarna har skildrats av Sune Persson i boken "Vi åker till Sverige" (Fischer & Co, 2002).

Ingrid Lomfors har senare problematiserat hjälpinsatsen i "Blind fläck - Minne och glömska kring svenska Röda Korsets hjälpinsats i Nazityskland 1945" (Atlantis, 2005). Hon har också dokumenterat de judiska flyktingbarnens öden i "Förlorad barndom - återvunnet liv" (Göteborgs universitet, 1996).

I avhandlingen "Fornstora dagar, moderna tider" definierar Ulf Zander begreppet historiebruk och ger exempel från 1900-talet (Nordic Academic Press, 2001).

Sanna Vestin diskuterar EU:s flyktingpolitik i essän 'Fångarna i Fort Europa', publicerad i antologin "Vad har mitt liv med Lilja att göra?" (Svenska Filminstitutet, 2004).

Produktionsuppgifter

Sverige 2011

Producenter: Lennart Ström & Magnus Gertten

Regi: Magnus Gertten

Research: Gustaf Gertten

Klippning: Jesper Osmund

Foto: Jon Rudberg

Kompositör: Magnus Jarlbo

CGI Artists: Johan Folkesson, Hemn Habib

Tekniska uppgifter

Längd: 76 minuter

Format: BlueRay & Twix

Censur: rekommenderad från 13 år

Svensk premiär: 9 september 2011

Distribution

Auto Images, Monbijougatan 17E, 211 53 Malmö Tel: 040-661 01 60

Web: facebook.com/harbouroffhope

Redaktion: Andreas Hoffsten, Film i hela landet, Svenska Filminstitutet, november 2011